

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διεθνές & Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Διακυβέρνηση

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Το Δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο κατά την Ενωσιακή Δικαιοταξία
και την Ε.Σ.Δ.Α.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μιχαήλ Ιωάννης Θεοχάρης Γιαννακόπουλος

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Δημήτριος Γιαννουλόπουλος, Visiting Professor, Panteion University of Social and Political Sciences (Επιβλέπων)

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Δομίνικος Αρβανίτης,
Πολιτικών Επιστημών

Διδάκτωρ, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και

Copyright © Μιχαήλ Ιωάννης Θεοχάρης Γιαννακόπουλος, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	σελ. 4
----------------	--------

Abstract	σελ. 6
----------------	--------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 7
----------------	--------

Κεφάλαιο 1^ο

1.1. Ο συνήγορος ως μέσο εξισορρόπησης μεταξύ απονομής δικαιοσύνης και προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων	σελ. 8
1.2. Σύντομη ιστορική αναδρομή	σελ. 11
1.3. Ο δρόμος προς την εγκαθίδρυση του Ευρωπαϊκού Consensus	σελ. 12

Κεφάλαιο 2^ο

2. Το δικαίωμα σε συνήγορο στην Ευρωπαϊκή Ένωση	σελ. 16
2.1. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	σελ. 16
2.2. Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ	σελ. 20
2.2.1. Στόχος και πεδίο εφαρμογής	σελ. 21
2.2.2. Πότε και ποιος έχει τη δυνατότητα ενεργοποίησης του δικαιώματος σε συνήγορο;	σελ. 23
2.2.3. Η έννοια της «γενικής ενημέρωσης» και η δυνατότητα των Κρατών Μελών να παρεκκλίνουν από την απρόσκοπτη εφαρμογή του δικαιώματος	σελ. 26
2.2.4. Επιμέρους δικαιώματα, συναφή προς το δικαίωμα σε συνήγορο	σελ. 29

Κεφάλαιο 3^ο

3. Ο συνήγορος υπεράσπισης ως θεσμός του ελληνικού Κράτους Δικαίου ...	σελ. 33
3.1. Ενσωμάτωση Οδηγίας 2013/48/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη-πρόωρο εγχείρημα;	σελ. 34
3.2. Το δικαίωμα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου σε συνήγορο υπό το νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας	σελ. 36
4. Συμπεράσματα	σελ. 40
5. Βιβλιογραφία	σελ. 41

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την παρούσα διπλωματική εργασία γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης, παρουσίασης και ανάλυσης ενός εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων που πρέπει να απολαμβάνει ένα υποκείμενο κατά την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας, τόσο στο στάδιο που καλείται απλώς ως ύποπτος, όσο και στο στάδιο που φέρει πλέον την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Πρόκειται για ένα δικαίωμα που θα μπορούσε κανείς να πει ότι δημιουργεί δύο σκέλη: αφ' ενός μεν, την δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος αυτού από τα ανωτέρω πρόσωπα και αφ' ετέρου δε, την υποχρέωση των φορέων να φροντίζουν ώστε αυτό το δικαίωμα να ασκείται στην πλήρη έκτασή του.

Η σημασία του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο αποτυπώνεται στις συνεχόμενες ενέργειες τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με την θέσπιση κανόνων δικαίου, σε μια προσπάθεια προστασίας του υπόπτου και του κατηγορουμένου, δίνοντάς σε αυτόν δικονομικά όπλα αντίκρουσης τυχόν αυθαιρεσιών. Από τα μεγαλύτερα εγχειρήματα στο πεδίο αυτό αποτέλεσε και η Οδηγία 2013/48/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2013, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας. Παρά την προσπάθεια του εθνικού νομοθέτη με την ενσωμάτωσή της με το Ν. 4478/2017, η πραγματική ενσωμάτωση τμημάτων της στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας έλαβε χώρα μετά την τροποποίησή του το έτος 2019.

Με βάση τα ανωτέρω, θα πρέπει κανείς πρώτα να αναλογιστεί κατά πόσο γίνεται σεβαστό από τους φορείς το δικαίωμα σε συνήγορο, αλλά και ποια είναι τα δικονομικά όπλα με τα οποία εξοπλίζεται το υποκείμενο, ήδη από το σημείο απόκτησης της ιδιότητας του υπόπτου και του κατηγορουμένου. Εν συνεχεία, και με δεδομένο ότι η νομική πραγματικότητα της χώρας μας μεταβάλλεται με βάση τις

ευρωπαϊκές εξελίξεις, θα πρέπει να απαντηθεί, τελικώς, εάν το περιστατικό παραβίασης του ανωτέρω δικαιώματος λαμβάνουν χώρα λόγω αδυναμίας εναρμόνισης με τις ενωσιακές επιταγές ή απλώς είναι αποτέλεσμα απαξίας των νομοθετικών προβλέψεων από τα ίδια τα Κράτη Μέλη ή από τους παράγοντες αυτών. Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στην συμβολή της νομολογίας των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, στην διαμόρφωση πεποίθησης στον εθνικό νομοθέτη.

Abstract

With this paper, an attempt is made to outline, present and analyze one of the most fundamental rights that a subject should and must enjoy during the development of the criminal procedure, both at the stage when he is simply called as a suspect, and at the stage where he eventually gets accused of committing crimes. This is a right that one could say creates two strands: on the one hand, the possibility of exercising this right by the above persons and on the other hand, the obligation of the entities to ensure that this right is exercised to the full extent of it.

The importance of the right of access to a lawyer is reflected in the continuous actions both at National and European level, with the establishment of rules of law, in an effort to protect the suspect and the accused, giving him procedural weapons to counter any arbitrary acts. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council, of 22 October 2013, regarding the right of access to a lawyer in the context of criminal proceedings and proceedings for the execution of the European arrest warrant, was one of the biggest initiatives in this field, as well as regarding with the right to inform a third person in case of deprivation of liberty and with the right to communicate with third persons and with consular authorities during the deprivation of liberty. Despite the effort of the national legislator with its integration with Law 4478/2017, the actual integration of parts of it into the Code of Criminal Procedure took place after its amendment in the year 2019.

Based on the above, one should first consider whether the institutions respect the right to a lawyer, but also what are the procedural weapons with which the subject is armed, already from the point of acquiring the status of suspect or accused. Subsequently, and given that the legal reality of our country is changing based on European developments, it should be answered, finally, if the incident of violation of the above right takes place due to the inability to harmonize with the EU requirements or is simply the result of the disrespect of the legislative provisions by the Member States themselves or by their agents. Finally, a special mention should be made of the contribution of the jurisprudence of the European Courts, in shaping the conviction of the national legislator.

Εισαγωγή

Το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση αποτελεί πυλώνα δικαιοσύνης και αναπόσπαστο μέρος της λειτουργίας ενός δίκαιου και ισότιμου νομικού συστήματος. Η παρούσα διατριβή διερευνά τις πολύπλευρες διαστάσεις του ανωτέρω δικαιώματος, με επίκεντρο την ενωσιακή του διάσταση. Η νομική εκπροσώπηση, εδράζεται στην αρχή ότι η δικαιοσύνη πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλους, ανεξαρτήτως κοινωνικής, οικονομικής ή πολιτικής θέσης. Ιστορικά εξελισσόμενο, από προνόμιο λίγων σε θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα που αναγνωρίζεται σε διάφορα νομικά συστήματα, το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση έχει γίνει συνώνυμο με την επιδίωξη της δικαιοσύνης, της ισότητας και του κράτους δικαίου.

Η παρούσα διπλωματική εργασία ξεκινά με την ανίχνευση της ιστορικής εξέλιξης αυτού του δικαιώματος, εξετάζοντας εν συντομία την προέλευσή του και το μεταμορφωτικό ταξίδι που έχει περάσει μέσα από αιώνες νομικής εξέλιξης. Αυτή η διερεύνηση δεν περιορίζεται μόνο σε μια θεωρητική κατανόηση, αλλά επεκτείνεται και σε πρακτικές επιπτώσεις, δείχνοντας πώς το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση επηρεάζει τις πραγματικές νομικές διαδικασίες και την απονομή της δικαιοσύνης.

Μια κρίσιμη πτυχή αυτής της μελέτης περιλαμβάνει την εξέταση των προκλήσεων και των περιορισμών που αντιμετωπίζει η εφαρμογή αυτού του δικαιώματος σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο, και τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι προκλήσεις συμβάλλουν στον περιορισμό του. Παράλληλα, εξετάζεται και ο ρόλος της ΕΣΔΑ στην προώθηση και προστασία αυτού του δικαιώματος παγκοσμίως.

Τέλος, η διπλωματική εργασία στοχεύει να προσφέρει μια ολοκληρωμένη κατανόηση της τρέχουσας κατάστασης σε επίπεδο προστασίας του δικαιώματος υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου με στόχο την υπογράμμιση των νομικών διαδικασιών και των συνεχιζόμενων προσπαθειών και μεταρρυθμίσεων που απαιτούνται για την ενίσχυση του. Μέσα από αυτή τη διερεύνηση αναδεικνύεται το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση όχι μόνο ως νομική αναγκαιότητα, αλλά ως ακρογωνιαίο λίθο της κοινωνίας των πολιτών και ως αντανάκλαση των αξιών που στηρίζουν τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. Ο συνήγορος ως μέσο εξισορρόπησης μεταξύ απονομής δικαιοσύνης και προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων

Προτού κανείς προσχωρήσει στην εξέταση των πτυχών του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, σκόπιμη είναι μια πρώτη ανάλυση των πτυχών του Ποινικού Δικαίου. Το Ποινικό Δίκαιο, στοιχείο μιας οργανωμένης Πολιτείας, το οποίο εκφράζεται κυρίως μέσα από τους εφαρμοζόμενους ποινικούς κανόνες και τις εκδιδόμενες δικαστικές αποφάσεις, είναι μια επίσημη απάντηση απέναντι στο τετελεσμένο έγκλημα¹. Αυτό που καθίσταται αντιληπτό είναι, ότι, το Ποινικό Δίκαιο επιβάλλεται μέσα από την έκφραση των εννοιών του «επιτρεπτού» και του «απαγορευμένου», ή με πιο απλά λόγια του «καλού» και του «κακού». Λειτουργώντας με αποδοκιμαστικό τρόπο, καταδικάζει πράξεις που δεν γίνονται δεκτές κοινωνικοηθικά, στιγματίζοντας αυτές αλλά και των δράστη αυτών². Αυτή, εξάλλου, είναι και η διαφορά μεταξύ της ποινικής κύρωσης από τις κυρώσεις των λοιπών πεδίων δικαίου (π.χ. αστικό δίκαιο). Παράλληλα, η ποινική κύρωση που επιβάλλεται επί επιλήψιμων ποινικά πράξεων, αναμφίβολα είναι ικανές να περιορίσουν το υποκείμενο από την άσκηση θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων.

Συχνά συναντάμε περιπτώσεις κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων (π.χ. οχημάτων), επιβολής περιοριστικών όρων ή διενέργειας ερευνών στην κατοικία ενός υποκειμένου. Όλα αυτά, οδηγούν στην κατάλυση δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα στην περιουσία ή το δικαίωμα του οικογενειακού ασύλου. Με δεδομένο, μάλιστα, ότι οι ανωτέρω κυρώσεις μπορούν να λάβουν χώρα πριν την καταδίκη του κατηγορουμένου, παίρνοντας την μορφή μιας ποινής πριν από την ποινή, δημιουργούνται ισχυρές υπόνοιες και φόβοι κατάλυσης και καταπάτησης ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Υπ' αυτό το πρίσμα, και με δεδομένο ότι τελικώς το

¹ Ι. Μανωλεδάκη, Ποινικό Δίκαιο και Πολιτική (Η σύνθεση), σε 7 θέσεις για το δίκαιο και τη δικαιοσύνη, ο.π., σελ 42.

² Μ. Καϊάφα – Ν. Μπιτζιλέκης - Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Δίκαιο των Ποινικών κυρώσεων, 2η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη 2016, σελ 31.

υποκείμενο αυτό, είτε είναι ύποπτος είτε είναι κατηγορούμενος μπορεί τελικά να αθωωθεί, είναι ζέον να υπάρχουν και οι αντίστοιχοι περιορισμοί. Περιορισμοί που να ανταποκρίνονται στην αρχή της αναλογικότητας σκοπεύοντας στην διασφάλιση ισχυρών ορίων μεταξύ νομιμότητας και αυθαιρεσίας του κολασμού πράξεων ποινικά επιλήψιμων.

Τα δικαστικά πρόσωπα ειδικότερα και η δικαιοσύνη γενικότερα, επομένως, είναι επιφορτισμένα με ένα διττό καθήκον, το οποίο αναφέρεται αφ' ενός στην ουσιαστική αναζήτηση της αλήθειας -αυτοτελές και αναπόσπαστο στοιχείο της ποινικής δίκης- και αφ' ετέρου στην προστασία των δικαιωμάτων του υπόπτου ή κατηγορουμένου.

Η επιτακτική ανάγκη εξισορρόπησης των δύο αυτών στοιχείων, της ουσιαστικής απονομής δικαιοσύνης και της προστασίας των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, είναι που ανάγει τη θέση του συνηγόρου σε υψίστης σημασίας. Ο συνήγορος υπεράσπισης διαφοροποιείται από την έννοια του «πληρεξουσίου δικηγόρου» που συναντάται στην πολιτικές διαδικασίες, διαφοροποιείται όμως και από τον συνήγορο που παρίσταται προς υποστήριξη της κατηγορίας, ο οποίος ουσιαστικά, μαζί με τον εισαγγελέα αποτελούν ένα «δίδυμο» της κατηγορούσας αρχής³. Με απλά λόγια, ο συνήγορος υπεράσπισης είναι η προστατευτική εκείνη δικλείδα που επιδιώκει ο ύποπτος ή κατηγορούμενος να απολαμβάνει όλα τα δικαιώματα που του παρέχονται από το νόμο. Κατ' επέκταση, θα μπορούσαμε αναμφίβολα να πούμε ότι, ο συνήγορος υπεράσπισης είναι αυτός που εγγυάται την απρόσκοπτη εφαρμογή των συνταγματικών επιταγών και εγγυήσεων απέναντι στην άκρατη ποινική καταστολή. Δύο εκ των θεμελιωδών όψεων της ποινικής δίκης είναι από τη μια πλευρά η ανάγκη αποκατάστασης της εμπιστοσύνης του κοινωνικού συνόλου προς την έννομη τάξη, σαφώς με τον γρηγορότερο και πιο αποτελεσματικό τρόπο, αλλά και από την άλλη πλευρά, η προστασία με όλους τους δυνατούς τρόπους του προσώπου που θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για κάποιο αδίκημα από

³ Παπαδαμάκης Α., Ποινική Δικονομία, Θεωρία-Πράξη-Νομολογία, 8^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 219

οποιοδήποτε περιστατικό καταχρηστικής συμπεριφοράς κατά την διάρκεια της ποινικής καταστολής⁴.

Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο ανάγεται εύλογα σε ακρογωνιαίο λίθο του νομικού συστήματος, ουσιαστικά σε μια θεμελιώδη πτυχή του Κράτους Δικαίου. Όπως προαναφέρθηκε, η παρουσία του διασφαλίζει την ακώλυτη άσκηση όλων των δικαιωμάτων που απολαμβάνει ένα υποκείμενο λόγω της ιδιότητάς του ως υπόπτου ή κατηγορουμένου. Η σημασία του ανωτέρω δικαιώματος αποτυπώνεται στις συνεχόμενες προσπάθειες των εθνικών αλλά και υπερεθνικών νομοθετών, αφού προβλέψεις σχετικά με αυτό συναντώνται σε διεθνείς πράξεις, συμβάσεις, κανονισμούς κ.λπ. (λ.χ. Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου, Οδηγία 2013/48/ΕΕ).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα με το οποίο αποτυπώνεται η σημασία της παρουσίας συνηγόρου και, κατ' επέκταση, η σημασία του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο καθίσταται εναργώς αντιληπτό στην περίπτωση κράτησης υποκειμένων από αστυνομικά όργανα. Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις είναι και εκείνες που ελλοχεύουν τους περισσότερους κινδύνους, ιδίως κακομεταχείρισης (ill-treatment). Κατ' αυτό τον τρόπο, η παρουσία συνηγόρου λειτουργεί αφ' ενός αποτρεπτικά, καθώς ελαχιστοποιεί τα περιστατικά κακομεταχείρισης, αφ' ετέρου εξοπλίζει το υποκείμενο (είτε είναι ύποπτος είτε κατηγορούμενος) με τα κατάλληλα μέτρα άμυνας. Σαφώς όμως, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο θα πρέπει να τίθεται σε ισχύ ήδη από την αρχή της στέρησης της ελευθερίας ενός ατόμου, αφού κατά τον χρόνο εκείνο είναι υψηλότερες οι πιθανότητες το άτομο αυτό να υποστεί εξευτελιστική μεταχείριση, σωματική βία και μεθόδους εκφοβισμού⁵.

⁴ Λ. Μαργαρίτη «Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία», 2016, σελ. 218 – 219

⁵ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), Access to a lawyer as a means of preventing ill-treatment, Extract from the 21st General Report of the CPT, published in 2011, par. 19

1.2. Σύνοψη ιστορική αναδρομή

Εάν κανείς προσπαθούσε να εντοπίσει την εξέλιξη του δικαιώματος διαχρονικά, ευκόλως καθίσταται αντιληπτό ότι το δικαίωμα σε νομική εκπροσώπηση (γενικά) έχει γνωρίσει σημαντική εξέλιξη. Χαρακτηριστικό στοιχείο των πρώιμων νομικών συστημάτων ήταν η αυτοπρόσωπη παρουσία του υποκειμένου, το οποίο και θα έπρεπε ουσιαστικά να εκπροσωπήσει τον εαυτό του, δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο ανισορροπίες, κενά αλλά και αδυναμία αντίταξης απέναντι στην ισχύ ενός κρατικού φορέα. Ελάχιστες εξαιρέσεις ως προς αυτό το μοτίβο λάμβαναν χώρα μόνο στις περιπτώσεις που το υποκείμενο δεν μπορούσε να εκπροσωπήσει τον εαυτό του λόγω αδυναμίας σωματικής ή/και νοητικής φύσεως.

Μια από τις «σκοτεινότερες» περιόδους εξέλιξης του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο συναντάται κατά τον Μεσαίωνα, περίοδος κατά την οποία ο θεσμός γνώρισε την πλήρη αποσύνθεσή του. Κεντρικό ρόλο κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου διαδραμάτιζε η ομολογία του υποκειμένου-κατηγορουμένου, η οποία αποσπώταν από αυτό συνήθως μέσω βασανιστηρίων (τα οποία αποτελούσαν θεσμοθετημένη ανακριτική μέθοδο), ενώ η παρουσία του συνηγόρου κρινόταν μάλλον περιττή και εντελώς περιορισμένη.

Αντίθετα, κατά την διάρκεια του Διαφωτισμού, ο θεσμός του συνηγόρου υπεράσπισης και γενικότερα, η πρόσβαση σε νομική εκπροσώπηση ανάγονται σε υψίστης σημασίας ζητούμενα. Πλέον, ζητείται η κατάργηση του θεσμού των βασανιστηρίων, η κατάργηση της θανατικής ποινής, ενώ ταυτόχρονα, γίνονται προσπάθειες εγκαθίδρυσης μιας νέας μορφής ποινικού δικαίου, ενός νέου δικαιοσύνης συστήματος, το οποίο στους στόχους του να έχει την προστασία τόσο του κοινωνικού συνόλου από ποινικά κολάσιμες συμπεριφορές, αλλά και την προστασία του υποκειμένου που φέρει την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Σημαντικότερη ρήξη στο έως τότε συγκεντρωτικό σύστημα που επικρατούσε ήταν η προσπάθεια επικράτησης της έννοιας της διάκρισης των εξουσιών. Εκπρόσωποι του Διαφωτισμού όπως ο Beccaria, ο Thomasius, ο Montesquieu και ο Rousseau, ανέπτυξαν θέσεις υπέρ της εγκαθίδρυσης και εφαρμογής δικαιωμάτων για τα πρόσωπα των κατηγορουμένων.

Σιγά σιγά, άρχισε πλέον να φθίνει το «εξεταστικό σύστημα» το οποίο συγκέντρωνε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπο του δικάζοντος την υπόθεση προσώπου (ο οποίος εκτελούσε χρέη ανακριτή, κατηγορου αλλά και δικαστή της ουσίας της υποθέσεως) και ξεκίνησε να επικρατεί το «κατηγορητικό σύστημα» με την εμφάνιση της έννοιας του Εισαγγελέως και της Εισαγγελικής Αρχής⁶. Συνδυαστικά προς αυτό, η θέση του συνηγόρου υπεράσπισης άρχισε να αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα, αφού πλέον αποτελούσε ένα εξαιρετικά σημαντικό μέρος της ποινικής διαδικασίας.

1.3. Ο δρόμος προς την εγκαθίδρυση του Ευρωπαϊκού Consensus

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο τομέας των δικαιωμάτων των ατόμων που εμπλέκονται σε ποινικές διαδικασίες, είτε με την ιδιότητα του υπόπτου, είτε με την ιδιότητα του κατηγορουμένου, έχει γνωρίσει σημαντική πρόοδο. Πρόοδος, ωστόσο, εξαιρετικά αναγκαία λόγω της ραγδαίας εξέλιξης του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, της εγκαθίδρυσης και επέκτασης δικαιωμάτων μετακίνησης (mobility rights), που είχαν ως αποτέλεσμα την έξαρση του διασυνοριακού εγκλήματος ένεκα του οποίου κατέστη επιβεβλημένη η διασυνοριακή συνεργασία των Κρατών Μελών στον τομέα του Ποινικού Δικαίου. Αδιαμφισβήτητα, ο στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για διευκόλυνση της διασυνοριακής συνεργασίας των Κρατών Μελών ήταν και η γενεσιουργός αιτία μηχανισμών προς αυτό τον σκοπό αλλά και προς την δημιουργία ενός περιβάλλοντος ασφάλειας και ενισχυμένης λογοδοσίας ατόμων που έχουν διαπράξει ή/και καταδικαστεί για ποινικά αδικήματα⁷. Σε αυτό το πλαίσιο, ομοίως, κατέστη αντιληπτό προς τα Κράτη Μέλη, ότι για να μπορεί κανείς να μιλά για έναν πραγματικό Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να ενισχυθούν αντίστοιχα και τα δικαιώματα άμυνας των ατόμων αυτών.

⁶ Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, σελ. 60

⁷ Corri Longridge, In Defence of Defence Rights: The Need for Common Rules of Criminal Procedure in the European Union, European Journal of Legal Studies, Volume 6, Issue 2 (Autumn/Winter 2013/14), p 136-156

Με απλά λόγια, η επιβεβλημένη ανάγκη ανάδειξης της διασυννοριακής δικαστικής συνεργασίας, οδήγησε στην εμφάνιση σταδιακά εννοιών όπως ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, πηγή του οποίου υπήρξε η Συνθήκη του Άμστερνταμ⁸, και εν συνεχεία η τοποθέτηση της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων ως «ακρογωνιαίου λίθου» της ανωτέρω συνεργασίας από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Τάμπερε, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999)⁹. Γίνεται δηλαδή αντιληπτό ότι, κατά την διάρκεια των ετών υπήρχε μια συνεχής προσπάθεια εγκαθίδρυσης ενός «ευρωπαϊκού consensus» ως προς το περιεχόμενο και την βαρύτητα των δικαιωμάτων των ατόμων που φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου.

Μια εκ των μεγαλύτερων προσπαθειών εγκαθίδρυσης του προαναφερθέντος «ευρωπαϊκού consensus», τελικώς, λαμβάνει χώρα το έτος 2009 με Ψήφισμα που εισήγαγε το Συμβούλιο της Ευρώπης σχετικά με έναν «Οδικό Χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες», με το οποίο αναγνωρίστηκε ουσιαστικά η αναγκαιότητα προσήλωσης κατά τον χρόνο εκείνο στην εξεύρεση ισορροπίας μεταξύ των μέτρων που είχαν ήδη τεθεί σε εφαρμογή σε σχέση με την διασυννοριακή συνεργασία και των δικονομικών δικαιωμάτων του ατόμου¹⁰. Το εγχείρημα αυτό περιλάμβανε συνολικά έξι μέτρα (πρωτοβουλίες), τα οποία αναφέρονταν στο δικαίωμα μετάφρασης και διερμηνείας (Μέτρο Α), στο δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματα και την κατηγορία (Μέτρο Β), στο δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο αλλά και το θεσμό της νομικής βοήθειας (Μέτρο Γ), στο δικαίωμα επικοινωνίας με συγγενικά (οικεία) πρόσωπα και προξενικές αρχές (Μέτρο Δ), σε ειδικές ρυθμίσεις (δικλείδες ασφαλείας) αφορώσες

⁸ <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>

⁹ https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/tam_el.pdf, συμπέρασμα 33 όπου συγκεκριμένα αναφέρει ότι «Η αυξημένη αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και η αναγκαία προσέγγιση των νομοθεσιών θα διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των αρχών και τη δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Συνεπώς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εγκρίνει την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης η οποία, κατά την γνώμη του, θα πρέπει να αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο της δικαστικής συνεργασίας τόσο σε αστικά όσο και σε ποινικά θέματα εντός της Ένωσης»

¹⁰ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11457-2009-INIT/en/pdf>, σχετικά βλ. αιτ. σκέψη 10

πρόσωπα που ανήκουν σε ευάλωτες κατηγορίας (Μέτρο Ε) και στον έλεγχο της διάρκειας που θα μπορούσε να έχει η προσωρινή κράτηση (Μέτρο ΣΤ).

Σημαντική είναι η επισήμανση, στην αιτιολογική σκέψη 11 του Ψηφίσματος, σχετικά με την σταδιακή, «βήμα-βήμα» θα μπορούσε κανείς να πει προσέγγιση των ανωτέρω ζητημάτων, τμηματικά και με προσεκτικό τρόπο ώστε να είναι ευκολότερη η συνεργασία και η σύμπνοια των Κρατών Μελών. Εξάλλου, απόρροια της αντιμετώπισης αυτής ήταν οι αποτυχημένες έως τότε προσπάθειες υιοθέτησης προτάσεων που αφορούσαν ζωτικά δικονομικά δικαιώματα σε ποινικές διαδικασίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρόταση μιας Απόφασης-Πλαισίου, προταθείσας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή *«σχετικά με ορισμένα δικονομικά δικαιώματα στις ποινικές διαδικασίες σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση»*¹¹, και η οποία ενθυλάκωνε προβλέψεις, μεταξύ άλλων, σχετικά με το δικαίωμα σε συνήγορο και το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ενημερώνεται για τα δικαιώματά του. Η πρόταση αυτή αντιμετωπίσθηκε με εξαιρετική δυσπιστία εκ μέρους των Κρατών Μελών κυρίως λόγω μιας υποκρύπτουσας άρνησής τους να αναγνωρίσουν αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την νομοθέτηση επί σχετικών ζητημάτων κάτι που θα αποτελούσε ενδεχομένως, παραχώρηση μέρους της εθνικής τους κυριαρχίας.

Η πορεία που επρόκειτο να ακολουθηθεί, είχε ήδη διαγραφεί κατά την θέση σε εφαρμογή της Συνθήκης της Λισαβόνας (1/12/2009). Πιο συγκεκριμένα, με την Συνθήκη της Λισαβόνας καταργείται η οργάνωση, σε σχήμα πυλώνων, του Ποινικού Δικαίου, η οποία όπως είχε αποδειχθεί ήταν εξαιρετικά δυσχερής και δύσκαμπτη, και έθεσε σε λειτουργία ένα πιο εύκαμπτο σχήμα οργάνωσης με την δημιουργία της έννοιας των *«ελαχίστων κοινών κανόνων»* (minimum standards). Ως μέσο θέσπισης αυτών των *«ελαχίστων κοινών κανόνων»* ορίστηκαν **οι Οδηγίες**, οι οποίες, σε συνδυασμό με τον Θεσμό της Αμοιβαίας Αναγνώρισης, η οποία και πλέον είχε προβλεφθεί ρητά, επρόκειτο να ανοίξουν το δρόμο σε μια σειρά νέων ρυθμίσεων στον τομέα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

¹¹ <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0328:FIN:en:PDF>

Βάση του ανωτέρω εγχειρήματος στέκεται το άρθρο 82 παρ. 2 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βάσει του οποίου «Κατά τον βαθμό που είναι απαραίτητο για να διευκολυνθεί η αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών καθώς και η αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις που έχουν διασυνοριακές διαστάσεις, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία **μέσω οδηγιών, μπορούν να θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες**. Στους ελάχιστους αυτούς κανόνες συνεκτιμώνται οι διαφορές μεταξύ των νομικών συστημάτων και παραδόσεων των κρατών μελών.»¹². Έτσι, μέσω των οδηγιών, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σε θέση να θεσπίζει ελάχιστους κοινούς κανόνες που αφορούν, μεταξύ άλλων, τα δικαιώματα των υπόπτων και των κατηγορουμένων και καλύπτει κατ' αυτό τον τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε, ενδεχόμενα κενά της ενωσιακής νομοθεσίας.

¹² https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0005.01/DOC_3&format=PDF

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

2. Το δικαίωμα σε συνήγορο στην Ευρωπαϊκή Ένωση

2.1. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Με το άρθρο 6¹³ της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΣΔΑ), αποτυπώνεται μια από τις ουσιωδέστερες αρχές του Κράτους Δικαίου, που στόχο έχει την εξασφάλιση ομαλής λειτουργίας του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης¹⁴. Όπως, άλλωστε, προκύπτει και από το ίδιο το προοίμιο της Σύμβασης, η συγκεκριμένη αρχή αναδεικνύεται σε ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό που θα πρέπει να διατρέχει όλες τις δημοκρατικές κοινωνίες των Κρατών Μελών. Έτσι, με το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, αποτυπώνεται η αναγκαιότητα απόδοσης ιδιαίτερης σημασίας στην προστασία του προσώπου που φέρει την ιδιότητα του κατηγορουμένου, ο οποίος κατά κανόνα βρίσκεται στην πιο ευάλωτη θέση¹⁵.

Η συνεχής νομολογιακή επεξεργασία των δικαιωμάτων και των εγγυήσεων που καθιερώνονται μέσω του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, προσδίδει σε αυτή έναν δυναμικό χαρακτήρα, ενώ, ταυτόχρονα, συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην δημιουργία και

¹³ 1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια, δημόσια και εντός λογικής προθεσμίας από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που λειτουργεί νόμιμα, το οποίο θα αποφασίσει είτε ως προς αμφισβητήσεις για τα αστικής φύσης δικαιώματα και υποχρεώσεις του είτε για το βάσιμο κάθε εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσης. Η απόφαση πρέπει να εκδοθεί δημόσια, η είσοδος όμως στην αίθουσα των συνεδριάσεων μπορεί να απαγορευτεί για τον Τύπο και το κοινό για όλη ή μέρος της διάρκειας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημόσιας τάξης ή της εθνικής ασφάλειας σε δημοκρατική κοινωνία, όταν αυτό ενδείκνυται από τα συμφέροντα των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή στον απολύτως αναγκαίο βαθμό που κρίνει το δικαστήριο, όταν η δημοσιότητα θα μπορούσε υπό ειδικές συνθήκες να βλάψει τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.

2. Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο έως τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του.

3. Ειδικότερα, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα: α. να πληροφορηθεί λεπτομερώς το συντομότερο δυνατό και σε γλώσσα που κατανοεί τη φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας, β. να διαθέτει τον αναγκαίο χρόνο και ευκολίες για την προετοιμασία της υπεράσπισής του, γ. να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του ή, εάν δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορο, να του παρασχεθεί αυτός δωρεάν, όταν αυτό απαιτείται προς το συμφέρον της δικαιοσύνης, δ. να εξετάσει ή να ζητήσει να εξεταστούν οι μάρτυρες κατηγορίας και να πετύχει την πρόσκληση και εξέταση μαρτύρων υπεράσπισης με τους ίδιους όρους με αυτούς των μαρτύρων κατηγορίας, ε. να τύχει δωρεάν συνδρομής διερμηνέα, εάν δεν κατανοεί ή δεν μιλάει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Δικαστήριο.

¹⁴ Λ. Α. Σισιλιανός, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα-παραδεκτό-δίκαιη ικανοποίηση εκτέλεση, 2^η έκδοση ενημερωμένη και εμπλουτισμένη, σελ. 230

¹⁵ Λ. Α. Σισιλιανός, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα-παραδεκτό-δίκαιη ικανοποίηση εκτέλεση, 2^η έκδοση ενημερωμένη και εμπλουτισμένη, σελ. 231

εμπέδωση ενός corpus δικονομικών κανόνων με το οποίο θα επιτευχθεί η εναρμόνιση των εθνικών εννόμων τάξεων των Κρατών-Μελών.

Το στοιχείο γ' της τρίτης παραγράφου του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, όπως έχει υπογραμμισθεί, «συνιστά μια από τις εξειδικεύσεις των ελαχίστων εγγυήσεων (*minimum standards*), οι οποίες παρέχονται από την ΕΣΔΑ στον κατηγορούμενο. Επομένως, το δικαίωμα υπεράσπισης, ως έκφραση της δίκαιης δίκης και ως κεντρικό μέγεθος αυτής σε μία δημοκρατική κοινωνία, αποτελεί όχι μόνον έκφραση της γενικής αρχής, που θεσπίζεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 6, αλλά συνιστά, επιπλέον, «ειδικότερη όψη» (*“specific aspect”*), «επιμέρους στοιχείο», της έννοιας της δίκαιης δίκης στο πλαίσιο ποινικών υποθέσεων»¹⁶.

Το δικαίωμα εκπροσώπησης από συνήγορο, αποτελεί ένα δικαίωμα που αναγνωρίζεται ανεπιφύλακτα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΔΔΑ), ως ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας δίκαιης δίκης. Δεδομένου, όμως, του γεγονότος ότι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ διακρίνονται για τον περιπτωσιολογικό τους χαρακτήρα, ως αποτέλεσμα τις *in concreto* κατά περίπτωση κρίσης του επί υποθέσεων, η εξεύρεση και εγκαθίδρυση ενός γενικού και καθολικού κανόνα είναι εξαιρετικά δυσχερής. Όμως, η νομολογιακή εξέλιξη όπως αυτή αποτυπώνεται στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, συνδράμει καταλυτικά στην διαμόρφωση της νομοθετικής δράσης της ένωσης, όπως, άλλωστε καταδεικνύεται και στη συνέχεια.

Περαιτέρω, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ περιλαμβάνει πολλές βασικές αρχές, όπως το δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια ακρόαση εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί από το νόμο, το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα νομικής εκπροσώπησης. Συγκεκριμένα, το άρθρο 6 διασφαλίζει το τεκμήριο αθωότητας, κατά το οποίο όλοι οι κατηγορούμενοι ή ύποπτοι για ποινικό αδίκημα έχουν το δικαίωμα να θεωρούνται αθώοι μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή τους. Παράλληλα, διασφαλίζει ότι πρέπει να εξασφαλίζεται στον

¹⁶ Μ. Κατσογιάννου, *Quo vadis legislator?*, Η κάμψη της αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου και η διά πληρεξουσίου παράσταση στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο: Στην οριογραμμή μεταξύ εναρμόνισης προς τις επιταγές της ΕΣΔΑ και υπεργαλάγγισης του σκοπού της, ΠειρΝομ, 1/2016, σελ.24

κατηγορούμενο επαρκές χρονικό διάστημα και κατάλληλες εγκαταστάσεις για να προετοιμάσει την υπεράσπισή του, πρόσβαση σε νομική βοήθεια και το δικαίωμα να εξετάσει μάρτυρες. Επιπλέον, διασφαλίζει το δικαίωμα σε δωρεάν διερμηνέα σε όσες περιπτώσεις ο κατηγορούμενος δεν μπορεί να καταλάβει ή να μιλήσει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο δικαστήριο.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ερμηνεύσει εκτενώς το άρθρο 6, διαμορφώνοντας κατά τον τρόπο αυτό το δικαστικό τοπίο σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αυτό το άρθρο όχι μόνο επηρεάζει τον τρόπο διεξαγωγής απονομής ποινικής δικαιοσύνης, αλλά επίσης θέτει ένα σημείο αναφοράς για τις νομικές διαδικασίες, δίνοντας έμφαση στη διαφάνεια, την ισότητα και τον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων. Ο αντίκτυπός του εκτείνεται πέρα από την αίθουσα του δικαστηρίου, ενισχύοντας τις αρχές της δικαιοσύνης και της δικαιοσύνης στα νομικά συστήματα των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Αναφορικά με το δικαίωμα της νόμιμης εκπροσώπησης υπό το πρίσμα του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθίσταται σαφές ότι το δικαίωμα σε νομική εκπροσώπηση υπερβαίνει το επίπεδο μιας απλής διαδικαστικής αναγκαιότητας. Αντίθετα, συνιστά ένα ουσιαστικό δικαίωμα που εδραιώνει τον δίκαιο χαρακτήρα μιας δίκης, εξασφαλίζοντας ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι, δεν βρίσκονται σε μειονεκτική θέση. Αυτό το δικαίωμα είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων στις νομικές διαδικασίες και είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της «ισότητας των όπλων» – μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των διαδίκων.

Σύμφωνα με το άρθρο 6, κάθε άτομο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα έχει το δικαίωμα να υπερασπιστεί τον εαυτό του με νομική συνδρομή της επιλογής του ή εάν δεν είναι σε θέση να παράσχει νομική εκπροσώπηση, να του παρασχεθεί όταν τα συμφέροντα της δικαιοσύνης το απαιτούν. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) διαδραμάτισε καίριο ρόλο στην ερμηνεία του πεδίου εφαρμογής αυτού του δικαιώματος, τονίζοντας ότι πρέπει να είναι πρακτικό και αποτελεσματικό, όχι απλώς θεωρητικό. Η αρμοδιότητα του δικηγόρου και η ευκαιρία του υπόπτου ή του κατηγορουμένου να συζητήσει και να σχεδιάσει την υπεράσπισή του είναι πρωταρχικής σημασίας. Βασικές υποθέσεις που συνέβαλαν

νομολογιακά με καθοριστικό τρόπο στη διαμόρφωση της κατανόησης της νομικής εκπροσώπησης, συνιστούν η «Salduz κατά Τουρκίας», αλλά και η υπόθεση «Gideon κατά Wainwright». Η υπόθεση «Salduz κατά Τουρκίας» αποτελεί ορόσημο, καθώς το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η πρόσβαση σε δικηγόρο θα έπρεπε να παρέχεται ήδη από το στάδιο της αρχικής αστυνομικής ανάκρισης, ενώ συνέβαλε καθοριστικά στην διαμόρφωση του νομικού πλαισίου της Ένωσης (βλ. παρακάτω). Τόσο αυτή η υπόθεση, όσο και άλλες όπως η υπόθεση «Gideon κατά Wainwright», η οποία υπογράμμισε τη σημασία της νομικής εκπροσώπησης σε ποινικές διαδικασίες, υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα του ανωτέρω δικαιώματος για τη διασφάλιση μιας δίκαιης δίκης.

Παρά την ισχυρή προστασία που παρέχει το άρθρο 6, το δικαίωμα σε νομική εκπροσώπηση αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις κατά την εφαρμογή του. Ζητήματα όπως η ποιότητα της νομικής συνδρομής, οι περιορισμοί πόρων και η προσβασιμότητα, ιδιαίτερα για τις περιθωριοποιημένες ομάδες, παραμένουν επίμονες ανησυχίες. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι ενώ το δικαίωμα αυτό είναι θεμελιώδες, δεν είναι απόλυτο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην υπόθεση «Pishchalnikov κατά Ρωσίας», το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η άρνηση νομικής συνδρομής θα μπορούσε να δικαιολογηθεί υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, υπό τον όρο ότι δεν διακυβεύει τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας.

Οι επιπτώσεις του δικαιώματος νομικής εκπροσώπησης είναι βαθιές και εκτεταμένες. Όχι μόνο προστατεύει τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, αλλά ενισχύει επίσης την ακρίβεια και την ακεραιότητα των δικαστικών διαδικασιών. Η αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση είναι ζωτικής σημασίας για την αποτροπή λανθασμένων καταδικαστικών αποφάσεων και για τη διασφάλιση ότι λαμβάνονται υπόψη όλα τα σχετικά γεγονότα και οι ελαφρυντικές περιστάσεις. Αυτό το δικαίωμα αντανakλά επίσης την κοινωνική δέσμευση για δικαιοσύνη και κράτος δικαίου, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη του κοινού στο νομικό σύστημα. Με την εγγύηση της νομικής εκπροσώπησης ακόμη και των πιο μειονεκτούντων, η ΕΣΔΑ προωθεί μια πιο δίκαιη και ισότιμη κοινωνία.

Ένα πρώιμο συμπέρασμα θα μπορούσε να είναι ότι, το δικαίωμα νομικής εκπροσώπησης σύμφωνα με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ είναι θεμελιώδες για το δίκαιο των

δικαστικών διαδικασιών στην Ευρώπη. Λειτουργεί ως κρίσιμος μηχανισμός για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και τη διασφάλιση της ισότητας στις νομικές διαδικασίες. Αυτό το δικαίωμα όχι μόνο ενσωματώνει τις αρχές της δικαιοσύνης, αλλά είναι επίσης ουσιαστικό για την αξιοπιστία και την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος. Οι ερμηνείες και οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ επί του θέματος έχουν συμβάλει καθοριστικά στην ενίσχυση αυτού του δικαιώματος, τονίζοντας τη σημασία του σε μια δημοκρατική κοινωνία. Έτσι, ενώ εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις, το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση αποτελεί απόδειξη της δέσμευσης των ευρωπαϊκών εθνών να τηρούν τα υψηλότερα πρότυπα δικαιοσύνης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

2.2. Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ

Έχει συνομολογηθεί ότι, ο ρόλος του συνηγόρου υπεράσπισης, και γενικότερα το θεμελιώδες δικαίωμα του ατόμου που φέρει την ιδιότητα του υπόπτου και του κατηγορουμένου να έχει πρόσβαση σε συνήγορο, αποτελούν συνθετικά στοιχεία των ποινικών διαδικασιών, στοιχεία *sine qua non*, η απουσία των οποίων θα δημιουργούσαν ασυμβατότητα των ποινικών διαδικασιών προς τις επιταγές των άρθρων 47 και 48 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁷.

Ειδικά ως προς το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ «**σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας**», αποτελεί ένα ακόμη εγχείρημα κατοχύρωσης αυτού του τόσο σημαντικού δικαιώματος. Βέβαια, όπως ήδη αναφέρθηκε, το δικαίωμα ενός πρόσωπο που φέρει την ιδιότητα

¹⁷ Δ. Αρβανίτης, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., 2019

του υπόπτου ή του κατηγορουμένου να έχει πρόσβαση σε συνήγορο, και δη, της εκλογής του αποτελεί ένα εκ των θεμελιωδών δικαιωμάτων που συναντώνται στην περίπτωση γ' της παραγράφου 2 του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σύμφωνα με το οποίο **«Ειδικότερα, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα ... να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του ή, εάν δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορο, να του παρασχεθεί αυτός δωρεάν, όταν αυτό απαιτείται προς το συμφέρον της δικαιοσύνης»**, στην παράγραφο 2 του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βάσει του οποίου **«Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και την εκπροσώπησή του»**, αλλά τέλος, και στο άρθρο 48 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπου ορίζεται ότι **«Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο»**.

2.2.1. Στόχος και πεδίο εφαρμογής

Μέσω της Οδηγίας αυτής, επιχειρείται η κατοχύρωση, πρώτον, του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο και, δεύτερον, το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του, αλλά και επικοινωνίας του με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά την διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του¹⁸.

Κατ' αρχήν, επομένως, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ εφαρμόζεται στις περιπτώσεις ποινικών διαδικασιών αλλά και σε περιπτώσεις Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Ενδιαφέρον, βέβαια, παρουσιάζει η αιτιολογική σκέψη 17 του προοιμίου της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, με την οποία δίνεται διευκρίνιση σχετικά με τις «ήσσονος σημασίας ποινικές παραβάσεις». Σύμφωνα με αυτή την διευκρίνιση, *«θα ήταν παράλογο να απαιτείται από τις αρμόδιες αρχές να διασφαλίζουν όλα τα δικαιώματα*

¹⁸ για το πλήρες κείμενο της οδηγίας: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048>

που προβλέπονται από την παρούσα οδηγία» στις περιπτώσεις ποινικών παραβάσεων που δεν μπορεί να επιβληθεί η στέρηση της ελευθερίας ως ποινή, αλλά και γενικότερα δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα ποινικών δικαστηρίων. Βάσει αυτής της πρόβλεψης, τέτοιες παραβάσεις θα μπορούσαν να είναι οι παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, οι παραβάσεις γενικών δημοτικών κανονισμών, αλλά και οι προσβολές δημόσιας τάξης. Ωστόσο, όπως πολύ ορθά έχει υπογραμμισθεί, ζήτημα θα μπορούσε να ανακύψει ως προς αυτό, ιδίως στις περιπτώσεις που ναι μεν το υποκείμενο δεν αντιμετωπίζει επαπειλούμενη ποινή στέρησης της προσωπικής του ελευθερίας, όμως, η κύρωση που αντιμετωπίζει έχει χαρακτήρα ποινής. Τέτοιες είναι οι επαπειλούμενες διοικητικές κυρώσεις ποινικής φύσης σύμφωνα, μάλιστα, με τα «κριτήρια Engel». Αν και δεν εμπίπτει αμιγώς στο θέμα της παρούσας εργασίας, για την πληρότητα των γνώσεων, δέον να αναφερθούν επιγραμματικώς τα ανωτέρω κριτήρια. Έτσι, για να μπορέσει να γίνει λόγος για κατηγορία «ποινικής φύσεως» θα πρέπει η παράβαση, και συνακόλουθα, το συγκεκριμένο μέτρο, να υπάγεται στο εθνικό δίκαιο (πρώτο κριτήριο). Εν συνεχεία, θα πρέπει να ελεγχθεί η φύση/ο χαρακτήρας αυτού του μέτρου κατά πόσο αποτελεί μέτρο αποτροπής του υποκειμένου σε επόμενη υποτροπή του, ή κατά πόσο το μέτρο αυτό μπορεί να εφαρμοσθεί στο γενικότερο σύνολο και όχι απλώς σε μια ειδικά κατηγορίας προσώπων (δεύτερο κριτήριο) και τέλος, η βαρύτητα και ο βαθμός αυστηρότητας της υπό εξέταση κύρωσης (τρίτο κριτήριο).

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ανωτέρω, εύλογα έχει λεχθεί ότι μπορούν να ανακύψουν ανησυχίες ως προς την περιστολή του δικαιώματος ενός προσώπου να έχει πρόσβαση σε συνήγορο στις περιπτώσεις που ναι μεν, μια κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, με την στενή του όρου έννοια, η βαρύτητά της όμως τείνει προς εκείνη την κατεύθυνση¹⁹.

Σύμφωνα με το άρθρο 2, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ εφαρμόζεται σε υπόπτους και κατηγορουμένους «...που υπάγονται στη διαδικασία του ευρωπαϊκού εντάλματος

¹⁹ 1. Δ. Αρβανίτης, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., 2019, καθώς και η εκεί υπό στοιχείο 11 διευκρίνιση,

2. για τα κριτήρια Engel: Απόφαση 8/6/1976 ΕΔΔΑ Engel και λοιποί κατά Ολλανδίας, παρ. 82 αλλά και Απόφαση Δ.Ε.Ε. 5.6.2012 για την υπόθεση Łukasz Marcin Bonda, παρ. 37-39 αλλά και Απόφαση ΔΕΕ για την υπόθεση Enzo Di Puma C-596/16 και C-597/16, παρ. 18 κ.ε.

σύλληψης (εκζητούμενοι)...» (παράγραφος 2) αλλά και σε άλλα πρόσωπα «...τα οποία, κατά τη διάρκεια της εξέτασης από την αστυνομία ή άλλες αρχές επιβολής του νόμου, καθίστανται ύποπτοι ή κατηγορούμενοι...» (παράγραφος 3). Παρατηρείται, επομένως, η προσπάθεια του Ευρωπαϊκού νομοθέτη για εναρμόνιση των προβλέψεων αυτών με τις επιταγές και το πλαίσιο του άρθρου 6 (παρ. 3 περ. γ) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Εξάλλου, σχετικά με αυτό το ζήτημα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η «κατηγορία», σύμφωνα με τον σκοπό της παραγράφου 1 του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μπορεί να λογισθεί και η επίσημη ανακοίνωση μιας αρμόδιας αρχής προς ένα υποκείμενο σχετικά με την εκ μέρους του διάπραξη ενός ποινικού αδικήματος, αντιστοιχώντας έτσι και στο κριτήριο επηρεασμού της κατάστασης του εν λόγω υποκειμένου («the situation of the [person] has been substantially affected»)²⁰.

Περαιτέρω, η διάταξη αυτή, μπορούμε να πούμε ότι προσδοκά να περιορίσει παθογένειες που λαμβάνουν χώρα και στιγματίζουν τις ανακριτικές διαδικασίες ενώπιον αστυνομικών οργάνων (δυστυχώς όμως, και ενώπιον Ανακριτών Προέδρων κ.λπ.) και αφορούν την συνολική αντιμετώπιση των προσώπων που ακόμα δεν φέρουν την ιδιότητα των υπόπτων ή των κατηγορουμένων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, παρατηρείται ότι η αντιμετώπιση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την μονόπλευρη διεξαγωγή της έρευνας προς την κατεύθυνση ενοχής του προσώπου αυτού, προσδίδοντας την αίσθηση ενοχής χωρίς, ωστόσο, αυτό να έχει ακόμα κριθεί.

2.2.2. Πότε και ποιος έχει τη δυνατότητα ενεργοποίησης του δικαιώματος σε συνήγορο;

Ως χρόνος ενεργοποίησης και ισχύος του ανωτέρω δικαιώματος, η παράγραφος 1 του άρθρου 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ ορίζει ότι τα πρόσωπα που

²⁰ σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα, βλ. και σκέψη 42 αποφάσεως 18/2/2010 Ε.Δ.Δ.Α. Zaichenko v. Russia

φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου θα πρέπει «να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο εντός προθεσμίας και κατά τρόπο που να επιτρέπει στους ενδιαφερομένους να ασκούν τα δικαιώματα υπεράσπισής τους πρακτικά και αποτελεσματικά». Αυτό σαφώς υποδεικνύει ότι δεν θα πρέπει να υπάρξει καμμία καθυστέρηση τόσο ως προς την εφαρμογή του δικαιώματος σε συνήγορο όσο όμως και ως προς την υπόδειξη ύπαρξης του δικαιώματος αυτού. Σχετικά με αυτό, αν και δεν υπάρχει ξεκάθαρη αναφορά στο συγκεκριμένο άρθρο, έρχεται να συμπληρώσει η αιτιολογική σκέψη του προοιμίου ορίζοντας ότι «Αν, κατά τη διάρκεια τέτοιας εξέτασης, πρόσωπο που δεν είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος καταστεί ύποπτος ή κατηγορούμενος, η εξέταση θα πρέπει να ανασταλεί αμέσως. Ωστόσο, η εξέταση μπορεί να συνεχιστεί αν γνωστοποιηθεί στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος και ότι μπορεί να ασκήσει πλήρως τα δικαιώματα που προβλέπονται από την παρούσα οδηγία.». Κατ' αυτό τον τρόπο, η ακώλυτη εφαρμογή των δικαιωμάτων προσώπων που πλέον φέρουν την ιδιότητα των υπόπτων ή των κατηγορουμένων εναπόκειται στην επαγγελματική ευσυνειδησία των διενεργούντων τις ανακριτικές πράξεις υπαλλήλων. Επειδή όμως, πρόκειται για μιας ζωτικής σημασίας ζήτημα, το σημείο, δηλαδή, ενεργοποίησης του δικαιώματος αυτού, κριτική έχει ασκηθεί σχετικά με την επιλογή τοποθέτησης αυτής της παραμέτρου στο προοίμιο της Οδηγίας και όχι εντός του κειμένου των διατάξεων. Σε κάθε όμως περίπτωση, και μόνη η ύπαρξη μιας τέτοιας πρόβλεψης, δημιουργεί θετικό πρόσημο.

Εν συνεχεία, με την παράγραφο 2 του άρθρου 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, συγκεκριμενοποιούνται οι περιπτώσεις κατά τις οποίες τα πρόσωπα που φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου έχουν δικαίωμα να κάνουν χρήση του δικαιώματός του σε συνήγορο. Βάσει αυτής (της παραγράφου), έχουν δικαίωμα σε συνήγορο (α) προτού εξεταστούν από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή, (β) κατά τη διενέργεια ερευνητικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από ερευνητική ή άλλη αρμόδια αρχή σύμφωνα με την παράγραφο 3 στοιχείο, (γ) χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας, (δ) όταν έχουν κλητευθεί ενώπιον δικαστηρίου με δικαιοδοσία σε ποινικές υποθέσεις, εγκαίρως πριν παραστούν ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου. Σαφώς, θα μπορούσε να εκλείψει η αποσαφήνιση ότι η ακρίβεια στην τήρηση των εν

λόγω προβλέψεων, είναι και αυτή που τελικώς θα εξασφαλίσει την ακώλυτη εφαρμογή του δικαιώματος αυτού. Εξάλλου, η γενική αναφορά «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση», μόνο σύγχυση μπορεί να προκαλέσει λόγω της αοριστίας της, δημιουργώντας έδαφος και «κλείνοντας το μάτι», ουσιαστικά, σε όσους είτε επιθυμούν ρητά είτε απλώς το πράττουν παραβαίνοντας το καθήκον τους, να προκαλέσουν ανεπανόρθωτη ζημία στα δικαιώματα του υπόπτου και του κατηγορουμένου²¹.

Σε αυτό, ωστόσο, που θα πρέπει κανείς να σταθεί, είναι η ρητή αναφορά του Ευρωπαϊκού νομοθέτη στο στάδιο της αστυνομικής προανάκρισης. Όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενη στάδιο της παρούσης διπλωματικής εργασίας, η στιγμή που κάποιος εισέρχεται στο εν λόγω στάδιο, είναι μια κρίσιμη στιγμή που ελλοχεύει κινδύνους κακομεταχείρισης (ill-treatment) αλλά και καταπάτησης ουσιαστικών δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα κανείς να θεωρείται αθώος έως την αμετάκλητη καταδίκη του (τεκμήριο αθωότητας). Προάγγελος αυτής της προβλέψεως, θα μπορούσε κανείς να πει ότι αποτέλεσε η προηγούμενη από 27/11/2008 απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Salduz κατά Τουρκίας* (νούμερο υποθέσεως: 36391/2002)²². Στην υπόθεση αυτή, που αφορούσε προσφυγή προσώπου που είχε συλληφθεί και εξετασθεί από την αντιτρομοκρατική υπηρεσία, είχε εξετασθεί χωρίς την παρουσία συνηγόρου προβαίνοντας σε ενοχοποιητικές για τον εαυτό του παραδοχές, τις οποίες και άλλαξε κατά την εμφάνισή του ενώπιον του Εισαγγελέα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο σκεπτικό του ανέφερε ότι «*Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ακόμα ότι, αν και δεν έχει απόλυτο χαρακτήρα, το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου να έχει δικηγόρο, εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως διορισμένο, που θα αναλάβει όντως την υπεράσπισή του, συγκαταλέγεται μεταξύ των θεμελιωδών χαρακτηριστικών μιας δίκαιης δίκης (βλέπε *Poitrimol* κατά Γαλλίας, 23 Νοεμβρίου 1993, § 34, Σειρά Α αρ. 277-Α, και *Demebukon* κατά Βουλγαρίας, αρ. [68020/01](#), § 50, 28 Φεβρουαρίου 2008). Ωστόσο, το άρθρο 6 § 3 (γ) δεν καθορίζει τον τρόπο άσκησης αυτού του δικαιώματος. Αφήνει έτσι στα*

²¹ E.Symeonidou-Kastanidou, The Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings: The transposition of Directive 2013/48/EU of 22 October 2013 on national legislation, EuCLR 5 (1) 2015, σελ.73

²² [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-89893%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-89893%22]})

συμβαλλόμενα κράτη την επιλογή του μέσου που είναι κατάλληλο για τη διασφάλιση του δικαιώματος στο νομικό τους σύστημα, με το ρόλο του Δικαστηρίου να περιορίζεται στον έλεγχο της συμβατότητας του μέσου που επιλέχθηκε με τις απαιτήσεις μιας δίκαιης δίκης. **Συναφώς υπενθυμίζεται ότι σκοπός της Σύμβασης είναι να «διασφαλίζει όχι θεωρητικά και ψευδεπίγραφα δικαιώματα, αλλά συγκεκριμένα και πραγματικά» και ότι ο διορισμός συνηγόρου δεν διασφαλίζει αφ' εαυτού ότι θα παρασχεθεί ουσιαστική βοήθεια στον κατηγορούμενο (βλέπε προαναφερθείσα Imbrioscia, § 38).**».

Η ανωτέρω απόφαση, αποτέλεσε ουσιαστική τομή στην διαδρομή των δικαιωμάτων των προσώπων που φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου αφού έδωσε ένα κοινό στίγμα το οποίο θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν όλα τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία, μέχρι τότε, αντιμετώπιζαν ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους ως προς αυτό το θέμα.

2.2.3. Η έννοια της «γενικής ενημέρωσης» και η δυνατότητα των Κρατών Μελών να παρεκκλίνουν από την απρόσκοπτη εφαρμογή του δικαιώματος

Μια εκ των μεγαλύτερων αστοχιών της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι αποτελεί η έννοια της «γενικής ενημέρωσης» που χρησιμοποιείται στην παράγραφο 4 του άρθρου 3. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «Τα κράτη μέλη επιδιώκουν να διαθέτουν γενική ενημέρωση ώστε να διευκολύνουν τους υπόπτους και τους κατηγορούμενους να προσφεύγουν σε δικηγόρο.». Η αφηρημένη αυτή διατύπωση, σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 27 του προοιμίου, στην οποία αναφέρεται ότι «Τα κράτη μέλη θα πρέπει να επιδιώκουν να διαθέτουν **γενικές πληροφορίες**, λόγου χάρη σε ιστοσελίδα ή με διαφημιστικό φυλλάδιο που θα είναι διαθέσιμο στα αστυνομικά τμήματα, ώστε να διευκολύνεται η προσφυγή των υπόπτων ή των κατηγορουμένων σε δικηγόρο. Ωστόσο, τα κράτη μέλη **δεν θα απαιτείται να εξασφαλίζουν ενεργά την παροχή δικηγορικής συνδρομής στους ύποπτους ή κατηγορούμενους που δεν έχουν στερηθεί την**

ελευθερία τους, εάν τα εν λόγω πρόσωπα δεν έχουν φροντίσει από μόνα τους να εξασφαλίσουν τη συνδρομή δικηγόρου», αναμφίβολα και αναντίρρητα μπορεί να προκαλέσει βλάβη. Όπως πολύ ορθά επεσήμανε ο Δ. Αρβανίτης, «*Η θέση αυτή του ενωσιακού νομοθέτη μπορεί να οδηγήσει στην απεμπόληση του δικαιώματος, ιδίως σε βάρος ευάλωτων ατόμων (π.χ. ανηλίκων, ατόμων με αναπηρία κ.λπ.), και δεν πρέπει να υιοθετείται στην πράξη.*»²³. Μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να θεσπίζει ελάχιστους κοινούς κανόνες, ώστε να διασφαλίζεται ένα ελάχιστο κοινό επίπεδο προστασίας, δίνοντας την δυνατότητα στα Κράτη Μέλη να παρέχουν ένα ευρύτερο και ένα ασφαλέστερο επίπεδο προστασίας, ωστόσο, ζήτημα που εμπίπτουν στην σφαίρα θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως είναι και το δικαίωμα σε συνήγορο θα έπρεπε να προστατεύεται ρητά σε μεγαλύτερο βαθμό.

Στην συνέχεια, η παράγραφος 5 του άρθρου 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ αναφέρει ότι «*Σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, επιτρέπεται τα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν προσωρινά από την εφαρμογή της παραγράφου 2 στοιχείο γ), όταν, για λόγους γεωγραφικής απομόνωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου, είναι αδύνατη η διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας.*». Εν προκειμένω, ο Ευρωπαίος νομοθέτης θέλησε να αποσαφηνίσει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι δυνατή η παρέκκλιση, έστω και προσωρινά, από το δικαίωμα εφαρμογής του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, θέτοντας ως λόγο την γεωγραφική απομόνωση του υπόπτου ή του κατηγορουμένου. Σύμφωνα, δε, με την αιτιολογική σκέψη 30 του προοιμίου, βάσει του οποίου γεωγραφική απομόνωση αποτελεί η περίπτωση που ο ύποπτος ή κατηγορούμενος βρίσκεται «*σε υπερπόντια εδάφη ή όταν το κράτος μέλος αναλαμβάνει ή συμμετέχει σε στρατιωτικές επιχειρήσεις εκτός του εδάφους του*». Και πάλι, ο Ευρωπαίος νομοθέτης προσπαθεί να καλύψει το κενό που δημιουργείται χρησιμοποιώντας την έννοια της «*αδικαιολόγητης καθυστέρησης*», η οποία ωστόσο δεν εξειδικεύεται με αποτέλεσμα να παραμένει έρμαιο ερμηνείας από τους εκάστοτε φορείς.

²³ Δ. Αρβανίτης, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., 2019, ο.π.

Τέλος, η τελευταία παράγραφος του άρθρου 3 της οδηγίας 2013/48/ΕΕ, η παράγραφος 6, αποτυπώνει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες χωρεί παρέκκλιση από τα όσα ορίζονται στο συγκεκριμένο άρθρο. Σύμφωνα με αυτή, *«Σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν προσωρινά από την εφαρμογή των προβλεπόμενων στην παράγραφο 3 δικαιωμάτων, στον βαθμό που ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης το δικαιολογούν, για έναν από τους ακόλουθους επιτακτικούς λόγους: α) όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου· β) όταν είναι επιτακτική η ανάληψη άμεσης δράσης από τις αρχές έρευνας προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία.»*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, και πάλι, η διατύπωση που επιλέγει ο Ευρωπαίος νομοθέτης πάσχει ερμηνευτικά, αφού δημιουργεί λογικά κενά. Ορθότερο θα ήταν να υπάρξει μια πιο συγκεκριμένη αναφορά των περιπτώσεων κατά τις οποίες θα μπορούσε να γίνει παρέκκλιση από τα οριζόμενα στο άρθρο 3. Αντ' αυτού αρκείται στις γενικές διατυπώσεις όπως *«ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης»*, *«προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία»*. Φαίνεται δηλαδή, και πάλι, ο Ευρωπαίος νομοθέτης *«να πετάει το μπαλάκι»* στον εθνικό νομοθέτη, στον οποίο και εναποτίθεται κατ' αυτό τον τρόπο η αναγκαιότητα συγκεκριμενοποίησης της εν λόγω διατάξεως.²⁴

Αντιστάθμισμα προς αυτή την αστοχία αποτελεί και πάλι το προοίμιο της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, και συγκεκριμένα η αιτιολογική σκέψη 31, η οποία αναφέρει ότι *«Κατά τη διάρκεια προσωρινής παρέκκλισης για αυτόν τον λόγο, οι αρμόδιες αρχές μπορούν να εξετάσουν τους υπόπτους ή κατηγορουμένους χωρίς να παρίσταται ο δικηγόρος, υπό τον όρο ότι οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι έχουν ενημερωθεί σχετικά με το δικαίωμά τους στη σιωπή και ότι μπορούν να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα, καθώς και ότι αυτή η εξέταση δεν θίγει τα δικαιώματα της υπεράσπισης, μεταξύ άλλων την αρχή της απαγόρευσης της αυτοενοχοποίησης.»*.

Δικλείδα ασφαλείας τίθεται από το άρθρο 8 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, βάσει του οποίου *«Οποιαδήποτε προσωρινή παρέκκλιση δυνάμει του άρθρου 3*

²⁴ βλ. σχετ. Ε. Symeonidou-Kastanidou, The Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings: The transposition of Directive 2013/48/EU of 22 October 2013 on national legislation, 2015, σελ. 76

παράγραφος 5 ή 6 ή δυνάμει του άρθρου 5 παράγραφος 3: α) είναι αναλογική και δεν υπερβαίνει τα όρια του αναγκαίου· β) είναι αυστηρά χρονικά καθορισμένη· γ) δεν βασίζεται αποκλειστικά στον τύπο ή τη σοβαρότητα του καταγγελλόμενου αδικήματος· και δ) δεν προσβάλλει τον συνολικότερο δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας.».

2.2.4. Επιμέρους δικαιώματα, συναφή προς το δικαίωμα σε συνήγορο

Το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, ενέχει εκτός από τον ίδιο τον πυρήνα του δικαιώματος αυτού, και άλλα, επιμέρους δικαιώματα, τα οποία αναλύονται στην παράγραφο 3 του 3^{ου} άρθρου της Οδηγίας. Ουσιαστικά, με την συγκεκριμένη παράγραφο επιχειρείται η πλαisiώση του ρόλου του συνηγόρου, ως βασικού στοιχείου του θεσμού της Δίκαιης Δίκης. Στην υποπαράγραφο (α) της παραγράφου 3 ορίζεται ότι *«οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα κατ' ιδίαν συνάντησης και επικοινωνίας με τον δικηγόρο που τους εκπροσωπεί, μεταξύ άλλων πριν από την εξέτασή τους από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή»*. Σχετικά προς αυτό, διασαφηνίστηκε μέσω της αιτιολογικής σκέψης 22 και 23 του προοιμίου η ευχέρεια των Κρατών Μελών να καθορίζουν ρυθμίσεις που να αφορούν τη συχνότητα των διαβουλεύσεων των προσώπων αυτών με τους συνηγόρους τους ανάλογα με τις συνθήκες των περιστάσεων, την πολυπλοκότητα της υποθέσεως αλλά και τις περιστάσεις της διαδικασίας, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας. Ωστόσο, ειδικά ως προς την διάρκεια των διαβουλεύσεων αυτών, κρίνεται άστοχη η πρόβλεψη αυτή δεδομένου ότι η διαβούλευση μεταξύ των ανωτέρω προσώπων ενέχει τόσο την προετοιμασία του ατόμου ως προς την νομική εκπροσώπησή του, την στρατηγική που ενδεχομένως πρέπει να ακολουθηθεί όσο όμως και την παροχή ουσιώδους ψυχολογικής υποστήριξης προς το άτομο που καλείται να αντιμετωπίσει την ποινική δικαιοσύνη και της χρονοβόρες και επίπονες διαδικασίες αυτής.

Σε συνάφεια με το ανωτέρω δικαίωμα, η παράγραφος (β) του ίδιου άρθρου καθιερώνει το δικαίωμα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου να ζητήσει την παρουσία του συνηγόρου του. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν την παρουσία και τη συμμετοχή του δικηγόρου τους κατά την εξέτασή τους. Η συμμετοχή αυτή **συνάδει με διαδικασίες του εθνικού δικαίου**, υπό τον όρο ότι οι εν λόγω διαδικασίες δεν θίγουν την αποτελεσματική άσκηση και την ουσία του συγκεκριμένου δικαιώματος. Όταν συμμετέχει δικηγόρος κατά την εξέταση, το γεγονός ότι έλαβε χώρα αυτή η συμμετοχή σημειώνεται μέσω της διαδικασίας καταγραφής σύμφωνα με το δίκαιο του σχετικού κράτους μέλους.». Παρά την σημασία του ανωτέρω δικαιώματος, παρατηρείται και πάλι η διστακτικότητα του Ευρωπαϊκού νομοθέτη να καθιερώσει μια συγκεκριμένη οδό προς την εκπλήρωση του δικαιώματος αυτού, θέτοντας ως προϋπόθεσή της (της εκπλήρωσης) το κατά πόσο η συγκεκριμένη πρόβλεψη είναι συμβατή με το εσωτερικό-εθνικό δίκαιο.

Στη συνέχεια, παρατηρείται ότι η Οδηγία 2013/48/ΕΕ προβλέπει τον θεσμό του απορρήτου των επικοινωνιών του υπόπτου ή του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 4 της Οδηγίας ορίζεται ότι θα πρέπει να γίνεται σεβαστό το απόρρητο των επικοινωνιών μεταξύ των δύο ανωτέρω προσώπων συμπεριλαμβανομένων των συναντήσεων, των αλληλογραφιών αλλά και των τηλεφωνικών συνομιλιών τους. Και εδώ, ενώ έχει επιλεγεί η αποσαφήνιση της υποχρέωσης των Κρατών Μελών να σέβονται το απόρρητο των επικοινωνιών μεταξύ υπόπτου και κατηγορουμένου και του συνηγόρου του (σχετικά προς αυτό, στην αιτιολογική σκέψη 33 του προοιμίου αναφέρεται ότι «Το απόρρητο της επικοινωνίας μεταξύ υπόπτων ή κατηγορουμένων και του δικηγόρου τους είναι βασικό στοιχείο για να εξασφαλισθεί η ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και αποτελεί ουσιαστικό μέρος του δικαιώματος δίκαιης δίκης»), και εδώ, ο Ευρωπαίος νομοθέτης επέλεξε να προσθέσει επιφύλαξη του εθνικού δικαίου ειδικά για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες «συντρέχουν αντικειμενικές και τεκμηριωμένες περιστάσεις που δημιουργούν υποψίες ότι ο δικηγόρος εμπλέκεται σε ποινικό αδίκημα με τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο. Οποιαδήποτε εγκληματική δραστηριότητα εκ μέρους του δικηγόρου δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως θεμιτή συνδρομή προς υπόπτους ή

κατηγορουμένους». Ωστόσο, εν προκειμένω, πυρήνας του συγκεκριμένου δικαιώματος θα έπρεπε να είναι η ακώλυτη επικοινωνία του υπόπτου ή κατηγορουμένου με τον συνήγορό του με σκοπό την νομική συνδρομή του τελευταίου προς τον πρώτο και όχι η διερεύνηση τυχούσης εμπλοκής του συνηγόρου στα υπό εξέταση και έρευνα αδικήματα²⁵. Υπάρχει, δηλαδή, μια ξεκάθαρη υπέρτερη αναγκαιότητα επικράτησης του πρώτου έναντι του δεύτερου ζητήματος, αντιμετώπιση, άλλωστε, απόλυτα σύμφωνη με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, η έγκαιρη πρόσβαση ενός προσώπου που φέρει την ιδιότητα του υπόπτου ή κατηγορουμένου σε συνήγορο είναι υψίστης σημασίας ώστε να καταστεί δυνατή η διασφάλιση εφαρμογής των δικαιωμάτων υπεράσπισης με πρακτικό και αποτελεσματικό τρόπο και όχι με έναν τρόπο θεωρητικό και απατηλό. Παράλληλα, θα πρέπει να υπενθυμίζεται σε κάθε στάδιο μιας ποινικής διαδικασίας ότι ο συνήγορος όχι απλώς δεν αποτελεί εμπόδιο στην αποτελεσματική διενέργεια των ποινικών ερευνών, αλλά, τουναντίον, αποτελεί ένα μέσο προστασίας της διαδικασίας (πέραν του υπόπτου), συνεισφέροντας στην ουσιαστική αναζήτηση της αλήθειας σύμφωνα με το γράμμα του νόμου²⁶.

Συναφώς προς το ανωτέρω δικαίωμα των προσώπων που συμμετέχουν σε ποινικές διαδικασίες και τελικώς αποκτούν την ιδιότητα των υπόπτων και των κατηγορουμένων, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ ρυθμίζει το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο των εκζητουμένων προσώπων με Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης, με ίδιο περίπου ρυθμιστικό πλαίσιο.

Αν και, όπως έχει διατυπωθεί, το τελικό κείμενο της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ αποτελεί μια πιο αδύναμη μορφή των αρχικών προτάσεων της Επιτροπής, θετικό πρόσημα σηματοδοτεί, πλέον, η δυνατότητα του εκζητουμένου προσώπου σε διπλή εκπροσώπησή του τόσο στο Κράτος Μέλος Έκδοσης όσο και στο Κράτος Μέλος

²⁵ βλ. σχετ. Ε. Symeonidou-Kastanidou, The Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings: The transposition of Directive 2013/48/EU of 22 October 2013 on national legislation, 2015, σελ. 82

²⁶ Ι. Anagnostopoulos, The right of Access to a Lawyer in Europe: A long road ahead?, European Criminal Law Review, April 2014, σελ. 11

Εκτέλεσης²⁷. Εξάλλου, αναμφίβολα, η διπλή εκπροσώπηση του εκζητούμενου προσώπου τόσο στο Εκζητούν Κράτος όσο και στο Κράτος Εκτέλεσης επιτυγχάνει μεγαλύτερο ποσοστό προστασίας των δικαιωμάτων του και καλύτερη λειτουργία του ίδιου του μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης.

Κεφαλαιώδους σημασίας είναι το άρθρο 9 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα του υπόπτου ή κατηγορουμένου να παραιτηθεί από το δικαίωμά του σε συνήγορο. Συγκεκριμένα, το άρθρο 9 αναφέρει ότι **«Με την επιφύλαξη διατάξεων εθνικού δικαίου που απαιτούν την υποχρεωτική παρουσία ή συνδρομή δικηγόρου, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι, σε σχέση με παραίτηση από δικαίωμα προβλεπόμενο στα άρθρα 3 και 10: α) ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει λάβει προφορικά ή εγγράφως σαφή και επαρκή ενημέρωση σε απλή και κατανοητή γλώσσα σχετικά με το περιεχόμενο του συγκεκριμένου δικαιώματος και τις ενδεχόμενες συνέπειες της παραίτησης από αυτό και β) η παραίτηση δίνεται ελεύθερα και χωρίς περιθώρια αμφιβολίας. 2. Η παραίτηση, η οποία μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική, καθώς και οι περιστάσεις υπό τις οποίες δόθηκε η παραίτηση καταγράφονται, μέσω της διαδικασίας καταγραφής σύμφωνα με το δίκαιο του οικείου κράτους μέλους. 3. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι ή ο κατηγορούμενοι μπορούν να ανακαλέσουν παραίτηση μεταγενέστερα, σε οποιαδήποτε στιγμή της ποινικής διαδικασίας, και ότι ενημερώνονται σχετικά με αυτήν τη δυνατότητα. Αυτή η ανάκληση τίθεται σε ισχύ από τη χρονική στιγμή της άσκησής της.»**.

²⁷ I. Anagnostopoulos, The right of Access to a Lawyer in Europe: A long road ahead?, European Criminal Law Review, April 2014, σελ. 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3. Ο συνήγορος υπεράσπισης ως θεσμός του ελληνικού Κράτους Δικαίου

Σαφώς, μετά την αποτύπωση της διαδρομής που ακολούθησε το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, σκόπιμο θα ήταν να επιστρέψουμε στα ελληνικά δεδομένα. Σκόπιμο είναι, επίσης, μια γρήγορη αναφορά στην θεσμική θέση του συνηγόρου υπεράσπισης. Έτσι, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι πέραν της κοινωνικής εγκαθίδρυσης του ρόλου του συνηγόρου υπεράσπισης, ο θεσμός αυτός έχει και νομικά διασφαλισθεί μέσα από το ισχύον νομικό καθεστώς.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 4194/2013 (Κώδικας Δικηγόρων), «1. Ο δικηγόρος είναι δημόσιος λειτουργός. Το λειτούργημα του αποτελεί **θεμέλιο του κράτους δικαίου**. 2. Περιεχόμενο του λειτουργήματος είναι η εκπροσώπηση και υπεράσπιση του εντολέα του σε κάθε δικαστήριο, αρχή ή υπηρεσία ή εξωδικαστικό θεσμό, η παροχή νομικών συμβουλών και γνωμοδοτήσεων, όπως επίσης και η συμμετοχή του σε θεσμοθετημένα όργανα ελληνικά ή διεθνή.», ενώ το άρθρο 2 του ίδιου νόμου ορίζει ότι «**Ο δικηγόρος είναι συλλειτουργός της δικαιοσύνης**. Η θέση του είναι θεμελιώδης, ισότιμη, ανεξάρτητη και αναγκαία για την απονομή της.». Από τις ανωτέρω διατάξεις, μπορεί κανείς να αντιληφθεί τον δημόσιο χαρακτήρα του συνηγόρου υπεράσπισης, ο οποίος τοποθετείται στην θέση του τρίτου παράγοντα της Δικαιοσύνης, μετά τον Δικαστή και τον Εισαγγελέα (σχετικά, βλ. άρθρο 1 Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγόρων, αλλά και Α. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, σελ. 75-77).

Έκφραση του δικαιώματος υπεράσπισης των προσώπων που φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου, καθώς και ευθεία αναφορά στα υπερασπιστικά καθήκοντα του συνηγόρου υπεράσπισης αποτελεί το άρθρο 37 του Ν. 4194/2013 (Κώδικας Δικηγόρων), το οποίο στην παράγραφο 2 αναφέρει ότι «Ο δικηγόρος οφείλει να αναλαμβάνει την υπεράσπιση οποιουδήποτε κατηγορουμένου, εφόσον αυτό ζητηθεί από τις δικαστικές αρχές, με την επιφύλαξη της παραγράφου 1...».

3.1. Ενσωμάτωση Οδηγίας 2013/48/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη-πρόωρο εγχείρημα;

Η Ελλάδα, ενσωμάτωσε την Οδηγία 2013/48/ΕΕ στην εθνική έννομη τάξη της με το Ν. 4478/2017 (Σύμβαση της Βαρσοβίας για τη νομιμοποίηση, ανίχνευση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες)²⁸, και συγκεκριμένα με τα άρθρα 47 έως 52 του ανωτέρω νόμου.

Όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4478/2017²⁹, η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2013/44/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη, έλαβε χώρα στο πλαίσιο της πολιτικής διατήρησης και ανάπτυξης ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Με βάση αυτό, κρίθηκε ότι η υιοθέτηση ελάχιστων κοινών κανόνων στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης συνιστά το απαραίτητο μέσο για την δημιουργία αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών ως προς την εφαρμογή των ποινικών διαδικασιών, και, συνακόλουθα, θα συμβάλει σημαντικά στην καθιέρωση και πλήρη εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων που συνιστά τον ακρογωνιαίο λίθο της δικαστικής συνεργασίας σε αστικά και ποινικά θέματα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, παρατηρείται ότι, καταρχήν, ο Έλληνας νομοθέτης συντάχθηκε πλήρως με τα συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15^{ης} και 16^{ης} Οκτωβρίου 1999. Παράλληλα, η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, εντασσόμενη σε μια ευρύτερη δέσμη μέτρων που έλαβαν χώρα για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των προσώπων που φέρουν την ιδιότητα των υπόπτων ή των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες.

Παρά τις ανωτέρω σκέψεις που αναπτύχθηκαν κατά την διαδικασία ενσωμάτωσης της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, ο Έλληνας νομοθέτης παρέλειψε να ενσωματώσει την περίπτωση α' του άρθρου 9 της Οδηγίας, σύμφωνα με την οποία δημιουργείται η υποχρέωση προς τα Κράτη Μέλη για σαφή και επαρκή ενημέρωση

²⁸ ΦΕΚ Α' 91/23-6-2017

²⁹ βλ. σχετ.

http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wpcontent/uploads/downloads/2017/02/aitiologiki_48.pdf

σε απλή και κατανοητή γλώσσα των συνεπειών που θα επέρχονταν σε περίπτωση παραίτησης ενός προσώπου από το δικαίωμά του σε συνήγορο («ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει λάβει προφορικά ή εγγράφως σαφή και επαρκή ενημέρωση σε απλή και κατανοητή γλώσσα σχετικά με το περιεχόμενο του συγκεκριμένου δικαιώματος και τις ενδεχόμενες συνέπειες της παραίτησης από αυτό»). Κυρίαρχη σκέψη ως προς την λογική του εθνικού νομοθέτη περί παράλειψης αυτού του χωρίου είναι η αυτονόητη-θεωρητική συμπερίληψή του, ως κάτι τόσο προφανές, που θα μπορούσε και να εκλείπει από την ρητή αναφορά του. Καθίσταται, ωστόσο, ευκόλως αντιληπτό, ότι όταν πρόκειται για μιας τόσο βαρύνουσας σημασίας δικαίωμα, και με σκοπό να κατοχυρωθεί η εγκυρότητα της παραίτησης από αυτό, θα έπρεπε να υπάρχει λεπτομερή και ρητή αναφορά στην διαδικασία με την οποία θα μπορούσε να επέλθει αυτή.

Περαιτέρω, αυτό που δημιουργεί εντύπωση είναι ότι ενώ ήδη, κατά το στάδιο ενσωμάτωσης της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, ο εθνικός νομοθέτης αναφέρεται στην αναγκαιότητα προστασίας και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του προσώπου που φέρει την ιδιότητα του υπόπτου, ο ίδιος περιορίζεται απλώς σε μια κατ' αναλογία εφαρμογή σε αυτόν των δικαιωμάτων που απολαμβάνει ο κατηγορούμενος. Αυτή η ουσιαστική, ρητή αναφορά στον θεσμό του υπόπτου, δεν ήρθε μέχρι και την θέση σε ισχύ του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας με το Ν. 4620/2019, το οποίο και θα αναλύσουμε κατωτέρω.

Ουδεμία αναφορά γίνεται εκ μέρους του εθνικού νομοθέτη, επί του ζητήματος ύπαρξης *αποτελεσματικών ενδίκων βοηθημάτων*. Ειδικότερα, ενώ στο άρθρο 12 της Οδηγίας ορίζεται ότι «Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι σε ποινική διαδικασία καθώς και οι εκζητούμενοι σε διαδικασία του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης έχουν στη διάθεσή τους αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα δυνάμει του εθνικού δικαίου σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων βάσει της παρούσας οδηγίας», ο εθνικός νομοθέτης κατά την ενσωμάτωσή της δεν έκανε καμμία περί τούτου αναφορά ούτε και κάποια πρόβλεψη στο Ν. 4487/2017. Εναπόκειται επομένως στον θιγόμενο ύποπτο ή κατηγορούμενο, να προβάλει την

πρόκληση της απόλυτης ακυρότητας³⁰ κατ' άρθρο 171 παράγραφος 1 περίπτωση δ' του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

3.3. Το δικαίωμα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου σε συνήγορο υπό το νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

Με την θέση σε ισχύ, του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας με το Ν. 4620/2019 (Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας), επιχειρήθηκε η ενσωμάτωση των αξιώσεων της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, που μέχρι τότε δεν είχαν ενσωματωθεί, και αφορούσαν το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του καθώς και για το δικαίωμα επικοινωνίας του³¹. Σημαντική διαφοροποίηση με το προγενέστερο δικονομικό καθεστώς, είναι ότι πλέον ορίζεται ρητά στην παράγραφο 1 του άρθρου 70 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ως διάδικος της ποινικής δίκης και ο ύποπτος, ο οποίος οπλίζεται με τα δικαιώματα του προσώπου που φέρει την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Με το άρθρο 89 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (Διορισμός και αριθμός συνηγόρων των διαδίκων), στο οποίο αποδόθηκε το περιεχόμενο του προϋσχύσαντος άρθρου 96, αναλογικά προς το άρθρο 70, προστέθηκε μεταξύ των προσώπων για τα οποία προβλέπεται διορισμός συνηγόρου και ο ύποπτος ενώ αντικαθίσταται ο όρος «άλλου διαδίκου» με τον όρο «παριστάμενου για την υποστήριξη της κατηγορίας», καθόσον πλέον οι διάδικοι είναι μόνον αυτοί, δηλαδή αφ' ενός ο ύποπτος ή κατηγορούμενος και αφ' ετέρου ο παριστάμενος για την υποστήριξη της κατηγορίας.

Περαιτέρω, με το άρθρο 90 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ρυθμίζονται οι ρυθμίζονται οι προϋποθέσεις παραίτησης του υπόπτου ή του κατηγορουμένου από τα δικαιώματά τους, ώστε να διασφαλίζεται **ότι αυτή θα είναι προϊόν της ελεύθερης βούλησης του προσώπου και να μην περιέχει όρο ή αίρεση**. Παρατηρείται, κατ'

³⁰ Δ. Αρβανίτης, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., 2019

³¹ βλ. σχετ. Αιτιολογική έκθεση σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας», σελ. 32

αυτό τον τρόπο, μια προσπάθεια του εθνικού νομοθέτη να ενσωματώσει τα προβλεπόμενα στην Οδηγία 2013/48/ΕΕ, και συγκεκριμένα όσα προβλέπονται με το άρθρο 9 αυτής.

Στη συνέχεια, στο άρθρο 91 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ρυθμίζεται το δικαίωμα δωρεάν νομικής βοήθειας στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο, το οποίο περιλαμβάνει παροχή νομικών συμβουλών, νομική αρωγή και εκπροσώπηση ενώπιον του δικαστηρίου, σύμφωνα με όσα ορίζονται σε σχετικές διατάξεις, δηλαδή τις διατάξεις του Ν. 3226/2004. Τα άρθρα 92, 93 και 94, επαναλαμβάνουν το γράμμα των άρθρων 97, 98 και 99 του προϋσχύσαντος Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Βέβαια, διορθωτικά επαναδιατυπώνεται, όμως, το γράμμα του άρθρου 93, ώστε να προκύπτει σαφέστερα η προτεραιότητα και εν ταυτώ αναγκαιότητα παρουσίας των διαδίκων κατά τη διενέργεια των ανακριτικών πράξεων. Προς τούτο διαλαμβάνεται ότι σε περίπτωση αδυναμίας παρουσίας των διαδίκων «η πράξη μπορεί να αναβληθεί για άλλο χρόνο, αν δεν βλάπτεται η ανάκριση».

Το άρθρο 99Α του ΚΠΔ που είχε προστεθεί με το άρθρο 10 του Ν. 4236/2014 και αφορούσε την ενημέρωση του υπόπτου ή του κατηγορουμένου αναριθμείται πλέον σε άρθρο 95 και λαμβάνει τον τίτλο «Δικαίωμα σε ενημέρωση», διατηρώντας κατά βάση το ίδιο περιεχόμενο. Για λόγους δικαιότερης διεξαγωγής της δίκης και εν ταυτώ για εξασφάλιση της κατ' αντιμωλία διεξαγωγής των δικών προστίθεται δεύτερο εδάφιο στην παράγραφο 2 του άρθρου αυτού που διαλαμβάνει ότι *«αντικείμενο της ενημέρωσης οφείλει να αποτελεί και η αναφορά των συνεπειών παραίτησης από την άσκηση των δικαιωμάτων»*. Αντιστοίχως, για λόγους αξιοπιστίας της διαδικασίας και εν ταυτώ για λόγους εξασφάλισης της δικαιοσύνης της απαιτείται στο προστιθέμενο τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 95 η σύνταξη σχετικής έκθεσης για την ενημέρωση και την απάντηση του υπόπτου ή κατηγορουμένου και η υπογραφή της από αυτούς.

Στο άρθρο 96 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όπου και πάλι είναι ορατή η προσπάθεια ενσωμάτωσης των αξιώσεων που θέτει η Οδηγία 2013/48/ΕΕ, ρυθμίζεται το δικαίωμα χορήγησης εγγράφου στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο που συλλαμβάνεται ή κρατείται, **στο οποίο καταγράφονται τα δικαιώματά του και**

το οποίο επιτρέπεται αυτός να το διατηρεί στην κατοχή του καθ' όλη τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του. Αντιστοίχως στο άρθρο 97, που ενσωματώνει ομοίως τις αξιώσεις της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, ρυθμίζεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ζητήσει να ενημερωθεί, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, για τη στέρηση της ελευθερίας του ένα τουλάχιστον πρόσωπο της επιλογής του.

Στο άρθρο 98 διαλαμβάνεται το δικαίωμα επικοινωνίας του κατηγορουμένου με τρίτα πρόσωπα κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του. Στο άρθρο 99 που επαναλαμβάνει το γράμμα του άρθρου 100 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ρυθμίζεται το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου με συνήγορο. Στην παρ. 4 του άρθρου αυτού ενσωματώνεται η αξίωση του άρθρου 4 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ και προστίθεται στο γράμμα του ότι **η επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του είναι απολύτως απόρρητη, καθώς τούτο εναρμονίζεται πλήρως με τις αξιώσεις δικαιοσύνης και δημοκρατικότητας της ποινικής διαδικασίας.** Ωστόσο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια αποτυχία του εθνικού νομοθέτη σχετικά με την μη ρητή συμπερίληψη του δικαιώματος του προσώπου που φέρει την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου να έχει πρόσβαση σε συνήγορο με «κατ' ιδίαν συνάντηση και επικοινωνία», πρόβλεψη που συναντάται στην παράγραφο 3 του άρθρου 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ. Επιπρόσθετα, εύστοχο έχει κριθεί το γεγονός ότι ο εθνικός νομοθέτης παρέλειψε να ενσωματώσει εντός του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας την πρόβλεψη της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ σχετικά με την άρση του απορρήτου της επικοινωνίας του υπόπτου ή κατηγορουμένου με τον συνήγορό του σε περίπτωση που υπάρχουν υπόνοιες τέλεσης ποινικού αδικήματος από κοινού με τον εντολέα του.

Η ρητή αναφορά στο άρθρο 171 παρ. 1 περ. δ' του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας της πρόκλησης απόλυτης ακυρότητας σε περίπτωση μη τήρησης των διατάξεων που καθορίζουν την εμφάνιση, εκπροσώπηση και υπεράσπιση του υπόπτου (δηλαδή του προσώπου στο οποίο αποδίδεται η πράξη κατά την προκαταρκτική εξέταση και των δικαιωμάτων που του παρέχονται από το νόμο, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης), κρίθηκε ως αναγκαία για συστηματικούς και νομοτεχνικούς λόγους.

Υπό συστηματικό πρίσμα η ταύτιση δικαιωμάτων υπόπτου και κατηγορουμένου αντανακλά τη νέα αναβαθμισμένη θέση που επιφυλάσσει ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας στην προκαταρκτική εξέταση. Καθώς διευρύνονται οι επιτρεπόμενες στο πλαίσιο της ανακριτικές πράξεις και καθώς το συλλεγόμενο αποδεικτικό υλικό επενεργεί σημαντικά στην εξέλιξη της δίκης, η θέσπιση κύρωσης εμφανίζεται ως αδήριτη από δικαιοκρατική άποψη ανάγκη για την τήρηση της νομοτυπικότητας και δικαιοσύνης της διαδικασίας. Η ανάγκη αυτή τονίζεται, άλλωστε, και στο πλαίσιο της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναμφίβολα, το δικαίωμα σε συνήγορο των προσώπων που φέρουν την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της ποινικής διαδικασίας. Ήδη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σε αρκετά πρώιμο στάδιο διέγραψε την πορεία που θα έπρεπε να ακολουθείται στον τομέα των δικαιωμάτων και της αρχής της Δίκαιης Δίκης. Η διαμόρφωση, μέσω της συνεχώς εξελισσόμενης νομολογίας του της στάσης που θα πρέπει να τηρείται απέναντι σε αυτά, φωτίζει τον δρόμο και ταυτόχρονα δημιουργεί τις προϋποθέσεις εγκαθίδρυσης ενός ολοένα και πιο αυστηρού νομοθετικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο τα δικαιώματα του υπόπτου και του κατηγορουμένου θα πρέπει να γίνονται απολύτως σεβαστά.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, και με σκοπό την εκπλήρωση του οράματος για έναν χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, η Οδηγία 2013/48/ΕΕ διαδραμάτισε έναν ουσιαστικό ρόλο για την δημιουργία ενός κοινού ελαχίστου επιπέδου προστασίας του ανωτέρω δικαιώματος. Ωστόσο, η τάση του ενωσιακού νομοθέτη να επιδίδεται σε μια προσπάθεια διαπραγμάτευσης με τα Κράτη Μέλη, η οποία γίνεται αντιληπτή μέσα από τις αόριστες και μετριοπαθείς διατυπώσεις που χρησιμοποιούνται, μόνο αρνητικά μπορούν να αξιολογηθούν.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία, Θεωρία-Πράξη-Νομολογία*, 8^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

Δ. Αρβανίτης, Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην Ε.Ε., 2019.

Λ. Α. Σισιλιανός, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα-παραδεκτό-δίκαιη ικανοποίηση εκτέλεση*, 2^η έκδοση ενημερωμένη και εμπλουτισμένη.

Λ. Μαργαρίτη «*Εμβάθυνση στην Ποινική Δικονομία*», 2016.

Μ. Καϊάφα – Ν. Μπιτζιλέκης - Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Δίκαιο των Ποινικών κυρώσεων*, 2η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.

Μ. Κατσογιάννου, *Quo vadis legislator?, Η κάμψη της αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου και η διά πληρεξουσίου παράσταση στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο: Στην οριογραμμή μεταξύ εναρμόνισης προς τις επιταγές της ΕΣΔΑ και υπεργαλάγγισης του σκοπού της*, ΠειρΝομ, 1/2016.

Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης.

Corri Longridge, In Defence of Defence Rights: The Need for Common Rules of Criminal Procedure in the European Union, *European Journal of Legal Studies*, Volume 6, Issue 2 (Autumn/Winter 2013/14).

Ε. Symeonidou-Kastanidou, The Right of Access to a Lawyer in Criminal Proceedings: The transposition of Directive 2013/48/EU of 22 October 2013 on national legislation, *EuCLR* 5 (1) 2015.

Ι. Anagnostopoulos, The right of Access to a Lawyer in Europe: A long road ahead?, *European Criminal Law Review*, April 2014.

Διαδικτυακοί Σύνδεσμοι

<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>

https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/tam_el.pdf

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11457-2009-INIT/en/pdf>

<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0328:FIN:en:PDF>

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0005.01/DOC_3&format=PDF

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048>

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>

http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wpcontent/uploads/downloads/2017/02/aitiologiki_48.pdf

Σχετικά κείμενα

Αιτιολογική έκθεση σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας».

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), Access to a lawyer as a means of preventing ill-treatment, Extract from the 21st General Report of the CPT, published in 2011, par. 19.